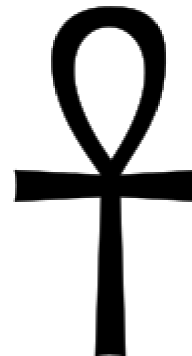
WIKIPEDIA

Vita

Sta voxe ła xe stada scrivesta co ła variansa dita venesian e sensa na grafia.

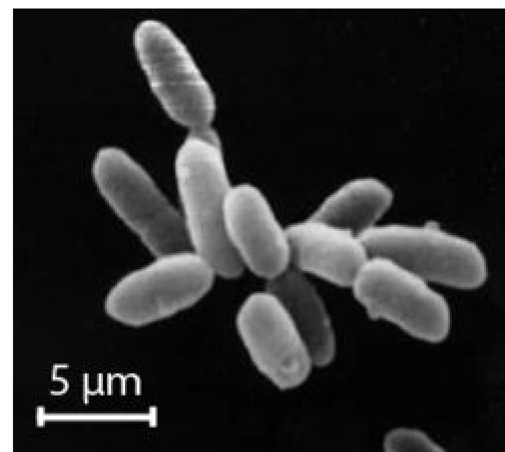

Ła **vita**, dal pónto de vista de ła biołogia, ła xé ła condision che ła destingue ła materia vivénte da ła materia inanemada. El conceto de vita el xé donca el contrario de queło de morte soło in parte, in quanto ła morte ła xé ła fin de ła vita, e no ła xé ła condision de ła materia che no ła ga mai avùo vita. Ła vita ła xé particołarixada anca da un só **siclo vital**. Ogni èser vivénte el ga el só siclo vital.

La maxor parte de łe rełigion łe ga introdoto el conceto de vita daspò ła morte, respondéndo a na domanda che da sénpre l'omo el se fa. Secondo sto conceto qua, ła morte no ła raprexénta na fin, ma un canbiamento, che'l capità in manière e co signifegai desferénti a seconda de ła dotrina spesìfega de ogni rełigion. Ghe xé fiłoxofie che łe revarda dretaménte ła vita e 'nte ła socetà umana ła vien considerada un vałor fondamental, e par deféndérla i ómeni i ga scomensà ła medexina.

Organismi vivénti

Ła vita ła xé prexénte 'nte i organismi vivénti ma anca in unità menóre, overosìa in parte de un organismo, divixe dal resto del'organismo steso. Sta roba qua łe càpita par exénpio con łe colture sełułari, o anca co òrgani, levai via da un donator e mesi drénto 'nte un pasiénte o anca col ràxoło, parte de n'organismo vegetal bon de créser fin a reprodur ła pianta orixenal.

Grupo de*Halobacteria* unisełułari

N'organismo vivénte el xé particołarixà, in mexura più o manco signifegativa, da ste caraterìsteghe qua:

1. Còdexe o informasion genètega (contegnùo 'ntel'RNA o 'ntel DNA). Sto còdexe el règoła ła formasion e'l funsionaménto del'organismo;
2. El xé bon de adatarse a łe condisioni anbientałi e reasion ai stìmołi;
3. Individuałixasion, overosìa separasion dal'altro da sè (da ła sénplexe menbrana sełułar a ła pełe e al'exoschèłetro)
4. El xé bon de reprodurse e créser, grasie al metabołismo, che'l prevede scanbi energèteghi e uxo de materia par ła creasion del só corpo.
5. El mor, a ła fin del só siclo

Un caxo particołar el xé raprexentà dai virus, sui quałi el xé parla par stabiłir se i xé na vèra forma de vita. Su ła tera i sicli vitałi cognosui fin deso i se sviłupa datorno ai ełeménti Chnops, ma sta roba no ła stabiłise che no łe posa exìster altre serie de ełeménti datorno a łe quałi łe se posa crearse sistemi de vita alternativi.

Łe caraterìsteghe fondamentałi dei vivénti i xé ste qua:

- Sełułarità: tuti i èseri vivénti i xé costituìi da unità struturałi e funsionałi ełementari, ciamae sèłułe, bone de svòlxer tute łe funsion propie dei vivénti. Łe sèłułe, infati, łe nase, łe se nùdriga, łe crese, łe se reproduxe e łe mor. I più sénplexi organismi vivénti i xé costituìi da na sìngoła sèłuła picenina; cusì par exénpio, i bateri, paréce spece de àłeghe e i łevà. Altri organismi, come łe piante, i anemałi e squaxi tuti i fónghi, i xé formai da n'alto nùmero de sèłułe. Łe sèłułe che łe costituise un organismo plurisełułar łe pol èser stretamente saldae łe une co łe altre o èser bastansa łìbere e indipendénti. In ogni caxo, i xé in comunicasion chìmega infrà de łóre par formar el conpleso integrà del'organismo.

Biston betularia, na pavegia, exénpio perfeto de evołusion e mutasion: na volta sti bai i viveva su łe brèdołe e i gera tuti bianchi. L'inquinamento el ga ontà łe scorse e ła se ga difuxa ła forma negra, mutasion vantagévołe che ła se ga adatada grasie al novo stato dei àlbori e ancuo ła vive insieme a queła bianca.[1]

- Conplesità: i vivénti i xé èseri conplessi e altamente integrai. Un baterio, che'l xé na de łe forme de vita più sénplexi e pìcołe, el xé fato, a ocio, da 7 000[2] sostanse chìmeghe desferénti. Ognuna ła ga na sóa funsion biołòxica ben precixa e ła ga da èser sénpre prexénte 'nte ła quantità *giusta* par el bon funsionamento del baterio. Daspò, se considerémo l'omo, overosia l'organismo più conpleso infrà tuti, se descovre che'l xé costituìo da almanco 10 000 triłióni[3] de sèłułe; ste qua, a só volta, łe xé conposte da dexéne de mière de sostanse chìmeghe desferénti destribuìe in numeroxe struture ultramicroscòpiche (orgànuli sełułari). 'Ntel corpo uman łe sèłułe łe xé desferensiae in doxénto tipi desferénti a ocio. I vari tipi de sèłułe i xé organixai in tesùi che, a só volta, i forma i òrgani. I òrgani i costituise i sistemi e i paraménti e sti qua i se ìntrega a formar l'organismo.

- Informasion: el mantegnir e'l trasméter de generasion in generasion de ła conplesità dei vivénti i domanda na quantità de informasion che, anca par el più sénplexe de sti qua, el xé superior a que ła contegnùa 'nte na granda ensiclopedia. Ogni strutura e ogni atività, da ła sìngoła mołècoła al'intrego organismo, da ła nasùa a ła morte, łe xé codifegae in quełi ciamai geni. I geni i xé formai da ła mołècoła de DNA serada 'ntei cromosomi del nùcleo sełułar. Ogni gene el “contien” n’informasion che, da volta in volta, ła pol èser modułada e coordenada co queła de altri geni. Ghe rexulta n'armònego e conpleso sistema che’l guida łe atività svolte da łe desferénti sèłułe miga soło 'ntel'organismo cresùo, ma anca durante ła sóa cresùa.

Farfałe che łe xé drio acopiarse.

- Metabołismo: “Metabołismo” el signìfega trasformasion. Defati, ogni organismo el va incontro a fiłae trasformasion fate necesarie dal mantegnir ła sóa conplesa strutura, da ła cresùa e dai fiłai adataménti al'anbiénte. Più propiamente, par metabołismo se intende quel conpleso de bén organixae reasion chìmeghe bone de sfrutar energia esterna par renovar, acréser o giustar łe struture del'organismo. Tuta sta roba ła ga bixogno, aponto, de na trasformasion continuada de numeroxe mołècołe. L'ałimentasion, ła respirasion e l’escresion łe xé l’espresion più ciara e palpàbiłe dei procesi metabòłisi che i se fa ‘nte n'organismo.

Leoni che i casa

- Reprodusion: ogni vivénte el xé bon de reprodurse, overosia de xenerar altri organismi somegianti a sè stéso. N'organismo uniseƚuƚar el desdopia el só DNA, el devénta più grando e'l se divide in dó sèƚuƚe fie che ƚe erediterà na de ƚe dó copie del DNA. ‘Ntei èseri pluriseƚuƚari, invese, ƚa reprodusion el se fa traverso ƚa fuxion de dó sèƚuƚe (dite gameti), prodote da dó individui del’altro seso. El rexultà de sta fuxion qua ƚa se ciama zigote e'l xé na sèƚuƚa che ƚa contien mexo DNA che'l vien dal pare, e mexo da ƚa mare. L'individuo che'l salta fora dal zigote el somegia ai genitori, ma'l sarà desferénte da tuti dó. In sta manièra, a ogni generasion ghe saltarà fora sénpre nove varianti de ƚa stesa spece.

Èƚexe (*Quercux ilex*) - ƚe piante ƚe xé autòtrofe e ƚe xé a ƚa baxe de ƚa caéna aƚimentar dei anemaƚi.

- Sviƚupo: ƚa cresùa ƚa xé n'aspeto caraterìstego dei organismi vivénti. Anca i bateri i se sgrandise, anca se de poco, daspò na divixion reprodutiva. Di sòƚito, 'ntei organismi superiori el zigote el se divide più volte fin a formar mière de miƚioni de sèƚuƚe. Ƚa cresùa ƚa xé conpagnada da ƚa conparsa de novi tipi seƚuƚari, de novi tesùi e de novi òrgani.
- Evoƚusion: traverso ƚa reprodusion, i genitori i trasméte al fio parte dei sói geni, overosia na parte del só material ereditario. Par sta roba el fio no'l rexulta del tuto ugual né al pare né a ƚa mare, ma'l ga caràteri ereditari de tuti dó. In più el poderia poseder anca qualche caraterìstega nova che no ƚa ghe gera 'ntei sói antenai. Un novo caràtere, o mutasion, ƚa se orìxena in conseguénsa del fato che el material ereditario el vien trasmeso un fià alterà respeto a queƚo orixenal. L'ingurumada de ste variasion 'ntel ténpo e 'ntel spasio el pol portar a ƚa formasion de organismi co caraterìsteghe struttuƚi par vèro desferénti. In sto modo qua, 'ntel corso de ƚe ere gioƚòxiche, ƚe nove spece de organismi vivénti ƚe ga avùo orìxene. Ténte anàƚixe e studi profondìi i testimonia che ƚa granda varietà dei organismi vivénti de ancuo ƚa se ga orixenada traverso un proceso ciamà evoƚusion. Sto qua no'l xé altro che el rexultà de ƚe variasion genèteghe sumàe 'ntel'arco de ténpo che’l divide ƚe prime forme de vita da queƚe de ancuo.
- Interasion: tuti i organismi vivénti i interagise col'anbiénte e infrà de ƚori. Savémo che na pianta par créser ƚa ga bixogno de aqua, de saƚi mineraƚi, de anidride carbònica, de ƚuxe e de osìgeno: eƚa ƚa tol tute ste "materie prime" qua dal’anbiénte fìxico. Ƚa só maxor o menor desponibiƚltà ƚa gavarà conseguénse su ƚa sóa crésita e ƚa sóa moltiplicasion. Anca ƚa tenperadura, ƚa pióva, el vénto, ƚa ƚatitùdine e l'altitùdine ƚe influise su ƚa vita de ƚe piante. Ƚe piante ƚe sta a ƚa baxe del’aƚimentasion par i anemaƚi e par l'omo, che da ƚore i cava via "materie prime" e energia.

Fonte

1. Biston betularia (http://www.pd.astro.it/othersites/altrimondi/prot02_117/biston_betularia_ddt.htm)
2. Destìnguer i vivénti (http://www.isisromero.it/Members/friva/biologia-classi-seconde/classificazione/def%20viventi.pdf)
3. Nùmeri del corpo uman (http://www.windoweb.it/dossier/numeri_incredibili_guinness/guinness_2.htm)

Altri progeti

- Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/?uselang=en) el detien imàjini o altri file so **Vita (https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Life?uselang=vec)**

Controƚo de autorità

GND (DE) 4034831-3 (https://d-nb.info/gnd/4034831-3) · BNF (FR) cb11933780m (https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb11933780m) (data) (https://data.bnf.fr/ark:/12148/cb11933780m) · NDL (EN, JA) 00570344 (https://id.ndl.go.jp/auth/ndlna/00570344)
